

СКОВОРОДА: ЗНАННЯ ЯК БОГОПІЗНАННЯ

Гужва О. П., м.Харків,
Подорожний П. Д., м.Луганськ

Розкрита залежність життєдіяльності людини від релігійного світоспоглядання, яка й стала основою сковородинівського вчення

Ключові слова: Священне Писання, Божественна Премудрість, Богопізнання, знання.

Метою дослідження стає вчення українського філософа Григорія Савича Сковороди, що в здобутках людства вбачав прагнення досягнути задум Божий.

Постановка проблеми. В багатьох дослідженнях Сковороду сприймають як носія релігійного світорозуміння. Вартим уваги залишається зв'язок мандрівного філософа з народною філософією, крізь призму якої подається матеріал данної статті.

Результати дослідження. «Ничего нас Біблія не учит, кромъ Богознанія, но сим самим всего учит» [1, 178] - винайдена Сковородою істина постає як *універсалія духовної культури, що здійснюється над тисячоліттями і в здобутках людства прагне досягнути задум Божий, всі його творіння, як і творіння людини.* Здається, все життя Сковороди присвячене тому, щоб відкрити для себе ідею безначальності, яка є ознакою Божої присутності і Божого єства (перше соборне послання св. ап. Івана [2:13]). Безначальною є істина [1, 155]. “Істина вічна”, як і дружба та “думок єдність” [там також].

Саму Біблію він вважає невичерпною, що дарує цілий світ, здатний до збагачення змісту впродовж історії, бо кожна доба відкриває для себе в ній власні істини. Скажімо, від доби Відродження знаковою потребою людина стало “вмістити невмістимого” І Сковорода у своєму “Саді божественних пісень” проголошує: “Ти в мнѣ, я в тебѣ вселюся”.

Не дивно, що біблійний світ огортається у Сковороди новими символами, тлумачення яких не припиняється впродовж життя і знаходить виявлення безпосередньо в творах. У передмові до своїх байок Сковорода пише: “Ни одни Краски не изъясняют Розу, Лілію, Нарцыса столько живо, сколько благолъпно у их образует невидимую БОЖІЮ ИСТИНУ, Тѣнь Небесных и Земных Образов. Отсюду родились HIEROGLYPHICA, EMBLEMATA, SYMBOLA, Таинства, Притчи, Басни, Подобія, Пословіцы...

Самое Солнце всѣх Планет и Царица БІБЛІА из тайно-образующих Фігур, Притчей и Подобій есть Богозданна. Вся ОНА выльплена из Глинки и называется у Павла Буйством. Но в сію Глинку водхнен Дух жизни, а в сем Буйствѣ кроется мудрее всего смертнаго. Изобразить, приточить, уподобить значит То же” [1,155].

Премудрість Божа у Сковороди “весьма похожа на искуснѣйшую Архитектурную Симметрію, или Модель... она, по всѣм членам политическаго корпуса, на людей... тайно разлившись, дѣлает его твердым,

мир ным и благополучным. Если, напримър, кая-то фамилія, или Город, или Государство по сему моделю основано и учреждено, в то время бывает он Раем, Небом, Домом Божіим...Она во всѣх наших всякого рода дѣлах и речах Душа, Польза и Краса, а без нея все Мертво и Гнусно ” (“Начальная Дверь ко Христіянскому Добронравію”) [1, 216].

Бачучи перед собою тих, хто присвячує своє життя постійному навчанню, Сковорода попереджає: “Не в том совершенная Премудрость, чтобы весь Мір перезнать. Кто может сіе? А невозможное и ненужное есть то же....Пересмотрѣвъ всѣ Планеты и приобрѣвъ все Міры, не имѣя и не зная тое, что для тебе, и Скуден, и не Знatok, и не весел еси. Так, как перевѣдав всѣ Дороги, но не увѣдав твою, ничево и не знаеш, и не имѣеш, и не Куражен. Да и Как быть можеш куражен, лишен для тебя нужнаго? Как имѣть станеш, не сыскавъ? А как сыщеш, не узнавъ? Как же узнаеш, лишен Сладчайшаго и Всевожделннѣйшаго твоего Руководителя, Свѣта Божія” [1, 178].

Сковорода, відомий своєю прозорливістю, заглядає в майбутнє на кілька століть уперед, він говорить про втрачені покоління, котрі “навчалися чому-небудь і як небудь”, не маючи твердої мети, мрій, яких не спасала ні Європа, ні Вітчизна, бо скрізь вони були зайвими, далекими від потреб часу. Нігілісти йшли далі — це ті, хто заперечував духовні основи суспільного та церковного життя, які могли побити священника, як от Іоанна Кронштадського. Поруч із нігілістами йшли сектанти, які наглумили над цим же святим. А що Сковорода? Він застерігає від умоглядної недійсної віри [1, 217], що вела до розколу в суспільстві: “От таковых-то Любопытников породились расколы, суевѣрія и прочія язвы, которыми вся Европа беспокоится” [1, 217].

Іноді, навіть, філософ зводить протилежності воедино, заради того, щоб висвітлити саму істину, що живить наше буття й сьогодні: “Важнѣйшее дѣло Божіе есть одну безпутную Душу оживотворить Духом своих заповѣдей, нежели из небытія произвести новый Земной Шар, населенный Беззаконниками” [1, 217].

Сковорода дбає про людей, які мають свою мету, йдуть за нею і досягають вершин і успіху в своїй діяльності. Філософ був близький до усвідомлення і відчуття поняття *Tätigkeit*, - діяльності, яка характеризує пульс епохи, сприймаючись як модус буття, знаходить місце в музиці, входячи до композиції жанру симфонії. Сам Сковорода говорить про час (*tempo*), що відповідає руху “Часовой Машины”, означаючи “правильность и вѣрность” [1, 216].

Закладаючи перші камінці у власній системі освіти під час приватних занять та роботи в Переяславському та Харківському колегіумах, Сковорода-вчитель дбав про утворення з набутих знань цілісного уявлення про світ і явищ у ньому. Якщо Бог творить “модель”, то й кожен хто прагне досягти певних висот в науці, обраній справі, має навчитись створювати певні моделі, які б відповідали Божому задумові. Абстрагування, вміння давати визначення явищам, постійно підвищувати рівень знань, разом з самоконтролем та

оцінкою власних вчинків, готовність доводити справу до кінця - риси, які Сковорода зрощував у собі і своїх учнях. Ті, про кого відомо, досягли певних висот у суспільному житті і назавжди зберегли любов та шану до свого вчителя. Це Василь Томара, з яким Сковорода займався з 1753 по 1759 рік. Михайло Ковалинський — учень і друг Сковороди, з яким поет-філософ спілкувався з 1762 року і майже до кінця життя, саме з маєтку Ковалинських він повертався на Україну восени 1794 року, де і помер.

У листі до Михайла Ковалинського Сковорода писав: “Немає години, не придатної до занять корисними науками, і хто помірно, але повсякчас вивчає предмети, корисні як у цьому, так і в майбетньому житті, тому невчання — не труд, а втіха. Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестав вчитись, хай би зовні він і здавався бездіяльним. Хто посправжньому що-небудь любить, той, доки улюблений предмет із ним, не відчуває, здається, від цього особливої втіхи, але як тільки цього предмета не стане, він уже переживає найжорстокіші любовні муки. Чому так? Тому що, коли не любити всією душею корисних наук, то весь труд буде марним. Зрештою, любов, навіть при бездіяльності, досліджує й розмірковує, і що більше відходить від занять, то сильніше прагне до них. Мені добре відомо, як ти любиш наукові заняття...Зваж і на те, що людям, які люблять благочестя, особливо приємні чисті душею юнаки й отроки, від природи нагороджені щасливими здібностями... Сократ називає їх...Божими дітьми ” [1, 1062-1063].

Премудрість Божа — це дар, який дається не кожному, цей дар притаманний Блаженній НАТУРІ, яка вчить бачити, що “все дьлається по самой точной Правдѣ и Равенству... Если в Богатствѣ есть, чего в Нищетѣ нет, справся и сыщеш в Нищетѣ, чего в Богатствѣ нет [1, 169].

З Богом, згідно Сковороді, людина стає здатною опанувати буттєвий простір усього світу, бути перш за все господарем свого життя: “Без Бога і за Морем худо. А Мудрому Человѣку весь Мір есть Отечеством. Вездѣ ему и всегда добро. Он добро не собирает по мѣстам, но Внутрь себя носит оно. Оно ему Солнцем во всѣх Временах, а Сокровищем во всѣх сторонах. Не его мѣсто, но он Он посвящает мѣсто, не изгнанник, но Странник, и не Отечество оставляет, а Отечество перемѣняет... Страх Господень — Источник Мудрости” [1, 171-172].

Варто зазначити, що сам Сковорода став на шлях мандрів не лише тому, що противився умовам життя та обставинам (“Мір ловил мене, но не поймал”), а тому, що прагнув розкрити свій потенціал, заповідати людям те, за ради чого варто жити. Один з його визначних концептів - весь оточуючий людину світ - це постійне священницьке дійство, пов'язане з переживанням і осмисленням. Він ішов у святі місця, щоб відчуті особливу атмосферу, яку відчують усі прочани від намолених стін, приєднатися до ходу служби і споріднити простір храму з простором світу. У цьому напруженні духовних пошуків він прагнув оновитися і оновити світ. Тут він стає близьким несподівано до месіанських задумів нової та новітньої доби, які спиралися

на ідею соборності та визнання Христової віри за основу буття.

Не дивно, що Сковорода стає досить відомим серед простого люду, його можна вважати одним із тих, хто прагнув дати народу знання, ставши одним із фундаторів народної філософії. Його філософсько-поетичні узагальнення з'являються вже у першому визначному творі - "Саді Божественных Пъсней, прозябших из зерн Священного Писанія". Жанр духовних солоспівів, що зусіллями сліпих лірників поширювалися на Україні (ці ж лірники несли народу й пісні Сковороди), пов'язував земне та небесне, ставав носієм широкої проблематики, притаманної народній філософії. "Що є світ?", "Хто його творець?", "Що є розум?", "Що є щастя?", "Що є дружба?", "Що є світ горішний та земний". Усе своє життя Сковорода присвячує вирішенню цих проблем, які переходять з одного твору в інший, причому й самі твори входять до складу більш розгорнутих композицій: "Убуждашися видъша славу Егѡ", "Да лобжет мя от лобзаній Уст своих" - увійшли до складу діалогу "Потоп зміин." Прагнення розширення драматургічної перспективи відповідає наміру розкрити духовний світ людини, його суперечності та колізії, прагненню протистояння злу, віднайти шлях до Бога.

Важливим для сквородинівського вчення був отриманий ним досвід у стінах Києво-Могилянської академії, де читалися курси, що сприяли розвитку в учнях навичок укладання проповідей, ведення філософських диспутів, захисту догматів православного вчення. — Це у першу чергу курси гомілетики, риторики, логіки, які читав сам засновник академії Петро Могила. Не менш значимими були й курси давніх мов, разом з якими свідомість філософа охоплювала здобутки світової культури, змушувала шукати відповіді на ті питання, які були актуальними для його часу. У вищих класах академії викладалися курси богослов'я, етики, які відвідував і Сковорода.

Відповідно до мистецько-літературних традицій бароко та класицизму, Сковорода охоче цитує своїх учителів, засвідчуючи повагу до їх творчих здобутків. Переконаємося у тому, що пошуки в царині знань постійно розширювалися, були цілеспрямованими. Сковорода досконально знав не тільки наукові та мистецькі твори сучасників, а й попередників, від сивої давнини. Ґрунтовно про генезу сквородинівських ідей говорить професор Л.В.Ушкалов у "Передньому слові" до "Повної академічної збірки творів Сковороди" [2]. Безумовно, також має рацію Елізабет фон Ердман, коли залучає сквородинівські ідеї до так званої "вічної філософії" [3].

Сковороду цікавлять питання, що торкаються світобудови, устрою Всесвіту, сутності людини, місця її в природі та соціумі, питання моралі. Здається, Сковорода знаходить відповіді на всі запитання, і тим доводить ясність своїх думок, світорозуміння та світовідчуття. Іноді у нього виникає низка запитань, які сприймаються як запитування відносно до проблем, які він розглядає. Проте, він майже не знає запитувань, які не знаходять відповіді, засвідчуючи процесуальність самої думки і неможливість однозначного сприйняття та вирішення проблем. У більшості випадків він

дотримується норм формальної логіки, і все відповідає традиціям філософських диспутів, або веденню справ в духовних та світських установах, епархіях (див: Запитування Кірика) .

Найчастіше низка запитувань знаходить звичну стверджуючу форму, але потребують сконцентрованості думки, Сковорода й закликає перш за все до самостійності мислення, ніби переконуючи у тому, що тільки пробудження власного розуму допомагає віднайти злагоду з думками інших людей: “В которой Земль менье родится Плодов, там в Награду Здравость Воздуха. Где менье Клюквы и Черницы, там менье Скорбутной Болъзни. Менье Врачей? Менье Больных. Менье Золота? Менье Надобностей. Менье ремесел? Менье мотов. Менье наук? Менье дураков...Менье Здравья? Менье Страстей...” [1, 170].

Як бачимо з наведеного уривку у Сковороди оживають традиції народної гри, які й насправді складають одну з рис сприйняття світу мандрівного філософа:

“Соловеечку, Сватку, Сватку! Че бывал же ты в Садку, Садку?

Че видал же ты, как съют Мак?

Вот так, так! Съют Мак. А ты Шпачку, Дурак...” (“Благодарный Еродій”) [1, 910].

Варто звернути увагу й на запитування, що не знаходять однозначної відповіді, і ніби зависають, це коли Сковорода торкається екзистенційної проблематики:

“Кто мнѣ даст слезы, кто дасть мнѣ нинѣ дождевны?

Кто мнѣ дасть моря? Кто дасть мнѣ рѣкы плачевны?”

Да грѣх рыдаю,

И омиваю,

Во многоводных

Слезях не сходни Не почивши.

Изсушил ѿчы адскій грѣхов моих пламень;

(Est quaedam mourenti flere voluptas)

Згідно Сковороді, всі негативи, що з'являються у свідомості, все ж не виключають позитиви, важливо тільки бачити позитиви і сторонитись відчаю: “Каждая Стать, Пол и Возраст, и всякая Тварь имѣет собственные свои Выгоды. Но слѣпая Глупость и Глупое Невѣріе сего не разумѣет. Одно только худое во всем видит... Для сего Вѣкъ над Вѣкъ возносит, Народ вышше Народа, недовольна своею ни Статью, ни Страною...и при Удачѣ то восхдит до Небес, то низходит Отчаяніем до Бездн, лишенна как Свѣта и Духа вѣры, так и сладчайшаго Мира с равнодушием, и жжется собственным своих Печалей Пламенем, дабы исполнилось на ней: “ане вѣруй уже осужден есть”” [1, 170].

Рішуче Сковорода долає тенета розпачу. В байці 24 “Про крота і Линкса” він вказує на єдине світло, що дає можливість “подолання трагізму” та вийти за межі духовної драми, що споріднюється з драмою історії. Сковорода, подібно до пророків, творить проповідь, звернену до церковної

громади: “Все же есть Благое, кромѣ не видѣть Царствія Божія и Правды Его, кромѣ больть Душею и мучитись из Роптаія неудовольствіем: сіе Одно есть Злое. Сія есть Гордость Сатанинская, возсьсти на Престоль Вышняго покушающаяся. Сей есть точный Центр Ада и Отец Страстей.

И не даде Іов безумія Богу.

Благословлю Господа на всякое Время...

Сей есть Свѣтъ Истины и Вѣдѣнія Божія. Посему і Священники іменуются Сердца в невѣріи сидящіи, Божіим Свѣтом озаряя.

Вы есте Свѣтъ Міра.

Коль красны Ноги благовѣствующих Мир...

Святи их во ИСТИНУ твою” [1, 170].

Не один раз у своїх наративах Сковорода збивається на тон і структуру проповіді, власне те, що він мав опанувати в стінах Академії, чим він насправді проникся, що підносить його твори на височинь одкровення.

Здається, постійно у своїй творчості Сковорода жив відчуттям храмового простору, самого священного дійства, відтворення його в уяві, бо звідки ж взятися висловлюванню “тайно образующих Фигур”, як не з таїнства євхаристії. Нездоланим бажанням Сковороди завжди було здійснення таїнства перетворення: Все має оновитися в променях Божественної благодаті: і слово, і дія, і совість, і дух, і сама людина.

Мабуть, то була прикмета нової доби — охоплення всіх здобутків людства, про що писали, зокрема, французькі енциклопедисти, створюючи 35 томну енциклопеді “Про досягнення людства в науках, мистецтвах та ремеслах” і сприйняття історії як життя та діяльності народів. Відповідно до уявлень про світ, який схожий на машину (спрацьовувала механістична модель світу) і науки діалектики, що відкривала закони, згідно яким світ невинно розвивається, виникло поняття “філософія історії”, яке вводить Вольтер. Сковорода не сторониться нових поглядів на світ, але він схильний розглядати їх крізь призму христового вчення, оскільки та ж ідея розвитку присутня і в Біблії, зокрема “Книзі Йова”: “Глава 42 1 А Йов відповів Господеві й сказав: 2 Я знаю, що можеш Ти все, і не спиняється задум у Тебе!”

Варто зазначити, що поняття народної філософії також народжується в горнилі православного вчення, воно живиться проповідями мандрівних священників, ченців, про його живлячу силу говориться в духовних солоспівах, театралізованих п'єсах. Сковорода сприймає життєвий модус мандрів ще й тому, що зрощення його думок потребувало часу і простору, які дає йому природа. Він сприймає природу як втілення і продовження Божого задуму. Органічним для написання його творів був *діалог, до висоти духовних персонажів він підіймає* людей, що його оточують. Поступово у його свідомості зростає ідея соборності, яка розкривається у його творах, взяти, хоча б “Архістратиґа Михаїла”.

Ідея соборності втілюється в оповідних колах, розімкненому театралізованому композиційному просторі. Це вже потім у Шевченка,

відповідно до іншої тематики знаходимо те, що започатковувалося в бароковій літературі та мистецтві: спроба відтворення картини світу через розширення драматургічної перспективи, яка має місце і у Сковороди. Так чи інакше, засади народної філософії, що спиралася на принцип залучення все нових персонажів у структуру розмислів, давали Сковороді можливість затверджувати власні принципи розгортання думки, звільненої від певних атрибутів схоластики.

Хоча Сковорода завжди визнавав значимість творів визначних богословів, які, спираючись на Біблію, зверталися до проблеми людини: «Не надобно приводить трубами воду туда, гдѣ отрыгает чистѣйшее питіе сам источник — всѣх поточков 25 отец и глава. «Своему господеву стоит или падает» (К римлянам, 14).

К сей главѣ нас возводитъ есть должность богословіи, одной из троих главнѣйших наук, содержащих в благоденствіи жителство. Сих одних учителя именуются в Европѣ doctores. Единственным их предметом есть человек. Медицина 26 врачует тѣло; юриспруденція страхом приводит каждого к должности, а богословія из рабов дѣлает сынами и друзьями божіими, вливая в сердце их охоту свободную к тому, к чему гражданскіе законы силою волокут. «Уже нѣси раб, но сын...» (К галатам, 4) 27. Чемъ множае таковых в жителствѣ, тѣм оно щасливѣе, и не напрасно есть пословица: Доброе братство лучше богатства» (тридцята байка) [1, 177].

Братство для Сковороди — це не тільки церковна община, а й культурний осередок, про який мріяло не одне покоління українців. Мандруючи по Україні, Сковорода творив такі осередки, у яких панувала любов та щирість, злагода та співчуття. Культурний осередок для Сковороди — це ще можливість віднайдення провідних ідей його філософських розмислів: “Мы сотворим Свѣтъ лучшій, Созиждем День веселѣйшій” (“Діалог. Имя Ему: Потоп Змійин”) [1, 941].

Підняття виднокола та височини духовності супроводжується наближенням людської діяльності до тих ознак, що походять від найвищої субстанції — божественного начала, що огортає Всесвіт і пояснює його. У християнській традиції Бог — це: досконалість, краса, мудрість, вічне джерело натхнення, нескінченність, здатність до оновлення та перетворення, гармонія та всеприсутність, поєднання земного та небесного, піднесеність над буденним, життєстверджуюче та життєдайне начало, абсолют, що освітлює наміри та мрії людей, сама любов, що виступає як сенс буття, вихід у трансцендентне, де розгортається вселенське переживання життя та смерті, немеркнуче співчуття до людини.

У найдавніших релігійних вченнях людина веде свій діалог з Богом, який затверджується в практиці Богослужіння, творенні молитов, і цей діалог поширюється на всі сфери буття людини, її помисли та дії. Постійне звернення-запитування дає змогу пізнати себе, відкрити нові горизонти у баченні світу. Значення релігійного світорозуміння дає змогу залучитися до людської пам'яті та родоводу (“і пам'ять їх в рід і рід”).

Слово Боже допомагає людині усвідомити ідею соборності, через одухотворення кожної людини і усвідомлення поняття цілого:

«А что сказано о Дружбѣ, то е ж разумѣется и о Статьи. Как к той, так и к сему Вождь вѣрный есть Природа; шаслив же послѣдуяй ему. Впрочем, как помянутыи Птички Образуют Вѣрнаго, Избраннаго по Природѣ, сирѣчь по Божь, Друга, так Друг есть Фигурою и Образом Священнаго Бібліи. Взглянь на гл. 6, стих 14, Сіраха. Читай их подалѣе и понимай, что Христос есть всѣх тѣх Слов Цѣль. Он есть Премудрость Божія, глаголющая к нам:

«Вы Друзи мои есте...

Се Мати моя и Братія...» Марка, глава 3.

А как Творящіи Волю Божію суть Мати и Братія Христовы, так взаємно им Біблія. Взглянь на кінець 14 Глави и на Начало 15 Сіраха. Точно о Біблії Рѣчь: «Срящет его, яко мати...» [1, 177].

Тобто, ціле — є християнська община як єдине тіло Христове, самоусвідомлення та пошуки ідентичності в ній не можливі без сприйняття Христової моралі, яка одна сполучає людину з Божою Премудрістю:

«Сію возлюбих и поисках от юности мояя»; «Сія благолюбнѣе солнца»; «Проницающая, аки утро, добра, яко луна, избрана, яко солнце»; «Труды ея суть добродѣтели; цѣломудрію бо и разуму учит, правдѣ и мужеству, их же потребнѣе ничто же есть в житіи челоувѣком». Пѣснь Пѣсней и Премудрости Соломона, Глава 7 и Глава 8» [1, 179].

В и с н о в к и. Чим далі, тим більше становлення українського філософа відбувається відповідно до усвідомлення ним значення Священного Писання у розбудові світу та його оновлення згідно тих засад та універсалій, які є богодухновенними і водночас зрощеними думкою самого Сковороди.

Поєднання релігійного уявлення про історію з поступом людства, яке здійснює Сковорода, виявляє стратегію існування цивілізацій та культур. Успіхи кожної з них зумовлені саме опорою на заповіданий моральний кодекс, вимоги щодо співіснування та існування, збагачення практичної діяльності та розширення сфери знань, що здійснюються заради людини.

Література:

1. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. — Х.: Майдан, 2010. — 1400 с.
2. Ушкалов Леонід. Григорій Сковорода // Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів. — Х.: Майдан, 2010. — С.9-48.
3. Elisabeth Erdmann von. Unähnliche Ähnlichkeit. Die Onto-Poetik des ukrainischen Philosophen Hryhorij Skovoroda (1722—1794). — Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2005. — 740 S.

Сковорода: знание как богопознание

Гужва А.П., Подорожний П.Д.

Раскрыта зависимость жизнедеятельности человека от религиозного мирозерцания, которая и стала основой учения Сковороды

Ключевые слова: Священное Писание, Божественная Премудрость, познание о

Боге, знание.

Scovoroda: tion as the knowledge of God

Guzhva O.P., Podorozhny P.

Revealed the dependence of human life from the religious world-view, which became the foundation of the theory by Skovoroda

Keywords: Sacred Scripture, the Divine Wisdom, the knowledge of God, and knowledge.